

הלכות ברבית המזון סימן קפה קפו

* או שהיה (א) שכור (ו) פרוש, לגמרי. נסתפקו התוספות והרא"ש (ז) אם צריך לחזור ולקרף. (ח) ומשום מירגלים פשיטא שאינו חוזר לקרף:

קפו אם נשים וקטנים חייבים בברבית המזון, וכו' כ' סעיפים:

א * נשים חייבות בברבית המזון. (ב) [*] וספק הוא (א) אם הן חייבות מדאורייתא * ומוציאות את הנאששים, * או אם אינן חייבות (ב) * אלא מדרבנן ואינן מוציאות (ג) אלא למי שאין חיובו אלא

א נכוח כ' בפיא
אלא אפשיטא לדעת
התוספות והרא"ש

שערי תשובה

[*] וספק. עין במשפ"ב ח"א סימן קסח וסי' קסט בארץ. ועין בחידושי הרמב"ם מ"ש בטעם דגרים וכתיב מוציאם אחרים י"ח בבבב"ז אף שלא נטלו חלק בארץ. ועין

באור הלכה

סתמא, משמע דמסתפקי בכל גוה, ומשום דהתקמא לענין תפלה מחמירי אפלו במצא את-כרף, נקטו גס-כרן ספקתם לענין ברבית-המזון גס-כרן באפן זה, אבל לעולם דמסתפקי לענין ברבית-המזון בכל גוה, וצריך עיון. והנה ראיתי בחי"ו ארס קלל ג ובשמת-אדם שם אוח ז שהרחיב הדבור בזה, ונדעתו דאפלו בנדע לו מתחלה אין צריך לחזור ולקרף ברבית-המזון, מזה נראה שדעתו גס-כרן כהפרימגדים ודפקתם הוא בכל גוה ופסקו להקל בדריבד, עין שם טעמו דזה אינו מקרי ספקא דאורייתא, דמדאורייתא בכל גוה יצא דריבד אף שעבר אדאורייתא, ולא הוה רק אקסא דרבנן לענין תפלה. ועין שם שהאר"י דזה קל משאר מצוה הבאה בעבירה, ולענין דעמי לא הוה אלא לל, דאדריבה, וזה נחמיר יותר, כיון דזה ברור לכלי עלמא דלאו וקא קריאת שמע אסור לדבר מן התורה במקום הסגוף, והוא הדין כל דבר קדוש, כמו שכתב הרמב"ם בסוף ג מהלכות קריאת שמע הלכה ד, וכן פתח הרמב"ם בליקוטיו, עין שם, ואם עבר ודבר הוא בכלל "פי דבר ה' פנה", דאמרנן ברכות כ"ד ע"ב, עין שם, ואין נאמר שישא בזה וריבד ברכותו שצריך לקרף לה' על מצוה וקחאי גוה אחר שבוה בזה את דבר ה' (וגם הרא"ש שהביא שם שכתב: וכן משמע ומדיק מאד דברי השלמת-ערוף, שהרי בסיון עו פתח הטור לשלח-ערוף דאם קרא במקום שנאי להספק מצוה חייב לחזור ולקרוא, ובסיון קפה פתח בברבית-המזון והוספות וטרא"ש וסתפקו אם צריך לחזור ולא הכריע וכו', עין שם, ולפלא על קשיטתו, שהרי התוספות הביאו ראיה דברבית-המזון קיל מתפלה מדקהלו לענין ברבית-המזון לגבי שכור, ע"ש, והנה לגבי קריאת שמע לא הקלו כלל, דאיא לא לעיל בסיון צט סעיף א בהג"ה, ע"ש, ובפטר לגיטת הנק"א שם ביירושלמי פסק הירושלמי בהדיא דשכור אסור בקריאת שמע, ע"ש). ויותר על כל זה, שהרמב"ם בליקוטיו הרחיב הדברים לענין ספקא דתוספות במצא את-כרף צוואה בפוקם שכור ברבית-המזון והכריע דצריך לחזור ולקרף, ועל-כ"ל פנים בנדע לו מתחלה ועבר על זה כמדיד ורצה עשה לחזור מצוה, בנדאי יש להצריכו לחזור ולקרף; אחר, ודעת פוסקי אחרונים (עבר והבי"ח והאר"י וכו') להחמיר בנדע לתוספות והרא"ש, ועוד, דהרמב"ם סבר כותיה, ובכור בנדע לו מתחלה ועבר כמדיד דמסתברא מאד דלכלי עלמא חזר ומקבר: * או שהיה שכור וכו'. עין במשנה ברורה מה שכתבנו בשם האחרונים מה דמסקי לדינא, ועין בחידושי הרמב"ם בליקוטיו הנ"ל שם הוא מסיק מן לעקר הדין דמתר שכור בכל הנכוחות, לכד מתפלה מפני שהוא בעומד לפני המלך, וראיה לזה מירושלמי כמו שכתב הסג"מ אבהתם, עין שם. אמנם בבאור הנק"א, עין שם צט משמע דהוא סבירא לה דאפלו לפי חידושי הרמב"ם אינו ברור שצ"ל, והוא פשוט דמה שאמר שם חזקיה "בין לקרות בין לקרף" הוא להחמיר, ופליג חזקיה אפה דמקל שם מקום לענין ברבית-המזון [והרמב"ם בליקוטיו מפרש להפוך, דחזקיה מקל אפלו לגבי קריאת שמע, ע"ש]. ומקל מקום אקשר דגם הנק"א מודה דבדריבד אם נשפך יכרף ברבית-המזון בנדע רב אפי שפתי מקום, וכמו שפסק הסג"מ אבהתם ושארי אחרונים:

באר היטב

(א) שכור. עין ט"ו ובגד אהרן: (ב) וספק. עין יראתהרן שהאר"י:

משנה ברורה

יתפלה, ולענין ברבית-המזון ונדאי מתר בשותי: (ו) פרוש, לגמרי. הינו שנשפך כל-כף עד שאינו יכול לדבר לפני המלך, ונסתפקו אם צריך לחזור ולקרף כשפוג ייבוא ועדין לא נתעפל המזון ומקל מקום מירי שלא הגיע לשכרותו של לוט, דאי לא הכי בשותה יחשב ופטור מקל המצות, (ז) ותבי לכלי עלמא לחזור ולקרף, ובסעיף הקודם שמתיר לקרף מירי שיכול לדבר לפני המלך. והקשו פמה אחרונים, דכיון שאינו יכול לדבר כראוי, מסתמא אינו יכול לדבר לפני המלך, ואפלו הכי מתיר הירושלמי. ודינא מסקי (ו) האחרונים, דאם ארע שנשפך כל-כף אף-על-פירכן יכרף, ולכתחלה יזהר לקרף קדם שיבוא לידי כף. ועין לעיל בסיון צט סעיף-קטן יא במשנה ברורה: (ז) אם צריך לחזור ולקרף. אבל לכתחלה גם הם מודים דאסור לקרף שום ברכה וכן דברי-תורה נגד צו"ה. ומן התורה, דהא פתיב "והיה מתניף קדוש", ואטו תפלה כתיב בקרא? אלא כל דבר-קדוש אסור לקרות במקום שאינו נקי [רמב"ם בליקוטיו ע"ש], ולא מסתפקי אלא כשכבר ברך ומצא את-כרף. ולדינא, דעת העלית-תמיד ונהלה וכה בשם הב"ח, (ו) כשמצא צו"ה כנגדו (ח) בתוך ד' אמותיו וצריך לחזור ולקרף ברבית-המזון אם עדין לא נתעפל המזון, וכן מצאתי בליקוטיו הרמב"ם על ברכות, שהביא מתחלה ספקא שנסתפקו בעלי התוספות בזה ואתר-כף מסיק דאין חלוק בזה בין תפלה ובין שאר דברי קדושה, עין שם, ועין בבאור הלכה: (ח) ומשום מירגלים וכו'. הינו גס-כרן באפן זה, דברך ברבית-המזון ואתר-כף מצא מירגלים בתוך ד' אמות, ויהי קאמר "פשיטא" וכו', דאפלו לכתחלה היה מתר לו לקרף כל זמן שלא נודע לו שיש באן מירגלים, דנגד מירגלים הוא רק אסורא דרבנן, ועל ספקן לא גזרינן, וכדלעיל בסיון עו סעיף ז, דאי היה נודע לו מתחלה שיש באן מירגלים ועבר על זה וברך נגדו, לא תהו אמר המחבר "פשיטא", ודין אחר הוא עם מצא צו"ה כנגדו: [פמ"ג בשם לחם-יהודה ע"ש]:

א (א) אם הן חייבות מדאורייתא. לפי שהיא מצוה עשה שלא הזמן גרמא: (ב) אלא מדרבנן. מדכתיב "על הארץ הטובה", ונשים אין להם חלק בארץ מצד עצמן (אם לא בכת ירשתי), מה שאין כן כהנים ולוויים, אף-על-פי שאין להם חלק מקל מקום יש להם צרי מגרש; ויש אומרים, משום שלא נתן להם ברית ותורה: (ג) אלא למי שאין וכו'. כגון שלא אכל כדי שביעה, שאין חיובו אלא מדרבנן. ומסיים הטור, דמפני שהוא ספק נקטינן דאין מוציאות את האחרים שאכלו (ב) כדי שביעה (מ"א). וכן פתח

בפיא ולא אפשיטא בש"ס, מפל מקום לא קרינא כלי האי, ויש הרבה מגדולי

שער הציון
(ט) פרי חזקיה ופרימגדים: (י) כגד אבהתם ושארי אחרונים. ומה שכתב הפרימגדים בשמו דצריך לחזור ולקרף, בנדאי יש טעות-סופר בדבריו, דהא הסג"מ אבהתם פתח בהדיא להפוך וגם הביא על זה ראיה מהז"ר: (י) לאפוקי לענין שכור הכריעו להקל אפלו לכתחלה במקום הדחק שכבר נשפך, וכ"ל: (ס) דחזקיה לר' אמות אפלו נגדו, כבר הכריעו לעיל בסוף סימן פא דאפלו לגבי תפלה אינו חוזר ומתפלה, עין שם: (ב) דאי אקלו פחות מקדי שביעה בנדאי יכולה האשה להוציא, ואפלו להשיטות ששוכרים דכות וכביעה הוא מן התורה, דהמעצן ברכ הראשונים שם יראה דזה מליי בזה, דמאן דסובר דכית דאורייתא הוא סובר דנשים חייבות מן התורה בברבית-המזון:

הלכות ברכת המזון סימן קפה קפו

ביאורים ומוספים

[משנ"ב ס"ק ו]

קְשִׁיפּוּג יִינוֹ⁽⁸⁾ וכו', אָף-עַל-פִּי-כֵן יִכְרֹךְ⁽⁹⁾ וכו', בְּסִימָן צַט סִי-עֵי-קֶטֶן יֵאָבֵד בְּמִשְׁנֵה בְרוּךְ⁽¹⁰⁾.
(8) והאופנים להפיג את היין, התבאר בשו"ע לעיל (סי' צט ס"ב) ובמשנ"ב שם (ס"ק יג), ובמה שכתבנו שם.

[משנ"ב שם]

ולא מסתפקי אלא קשקכך בך וימצא אחר-כך⁽¹²⁾.
(12) ואם היה במקום שלא דעה לו לחשוש שמא יש שם צואה, כתב השו"ע לעיל (סי' עו ס"ח) שאפי' לגבי קריאת שמע אינו צריך לחזור ולברך, וביאר המשנ"ב שם (ס"ק לב) שהוא נחשב כאנוס.

[משנ"ב ס"ק ח]

ומשום מִי-רְגָלִים⁽¹³⁾ וכו', שְׁלָא נֹדַע לוֹ שְׁיֵשׁ פָּאן מִי-רְגָלִים⁽¹⁴⁾ דְּנָדַד מִי-רְגָלִים הוּא רַק אֶסְוֵא דְרַבְנָן, וְעַל סַפְקָן לֹא נְזַוְוֵי⁽¹⁵⁾ וכו', דְּדִין אֶחָד הוּא עִם מִצְוָה צֹאֵה כְּנֶגְדָו⁽¹⁶⁾.
(13) ולענין חולה שחיברו לו צינור שדרכו נטפים המי רגלים לתוך שקית [קטטר], כתב בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א סי' כז) וכן דעת הגרש"ז אויערבך (נשמת אברהם ח"א סי' עו ס"ק ט) והגר"י קניבסקי (ארחות רבנו ח"א עמ' נה) שמותר בדברים שבקדושה.

אכן לענין כסיו השקית והצינור, כתב בשו"ת אגרות משה (שם) שאם השקית והצינור עשויים מגומי, חייבים לכסותם, וגם אם הם עשויים מפלסטיק [שיתכן שהוא עדיף מגומי], מי"מ טוב לכסותם. מאידך, דעת הגרש"ז אויערבך (שם) שאין צריך לכסות את השקית והצינור המחובר לה, כיון שנעשו לשימוש חד פעמי, וגם המי רגלים שבהם מכוסים ואין מהם ריח, ועוד, שהם דומים למתכת חוככית ואין עליהם שם של עבט [כמבואר בשו"ע לקמן סי' פז ס"א]. דעת הגר"י אלישיב (אשי ישראל פ"ב הע' מ-מא) שאם השקית והצינור עשויים מגומי צריך לכסותם, אבל אם הם עשויים מפלסטיק מן הדין אין צורך לכסותם.

והגר"ח"פ שיינברג (תפילה כהלכתה פ"ב הע' ג) כתב שלשקית העשויה מגילוי יש דין עבט וצריך לכסותה, ומי"מ הצינור המוליך אליה אין להקפיד שיהיה מכוסה, כיון שאין המי רגלים עומדים בו. (14) ואם נדע לו שיש כאן מי רגלים אלא שהסתפק אם הטיל רביעית מים לתוכו, כתב לעיל (סי' עו ס"ק כה) שנחלקו בזה הפוסקים, ובשעת הדחק יש להקל.

(15) ואם בירך כנגד ערוה, התבאר דינו בשו"ע לעיל (סי' עד-עה). וכל דיני אמירת דברים שבקדושה כנגד צואה תערוה, כתב לעיל (בהקדמה לסי' עד אות א, ובסי' עה ס"ק כט) ששייכים לא רק במברך עצמו, אלא אף במי ששומע את הברכה ומתכוון לצאת בה, משום שאין לומר בו 'שומע כעונה' בשעה שאינו יכול לענות. וראה מה שכתבנו שם.

(16) וכן לענין מי שידע שיש כאן מי רגלים, ועבר וקרא קריאת שמע או התפלל, כתב לעיל (סי' עו ס"ק לג) שצריך לחזור ולקרוא ולהתפלל. ובביה"ל לעיל (סי' פג ס"ה ד"ה וכל מי שקרא) הביא מחלוקת האחרונים בדין זה.

[ביה"ל ד"ה או שהיה]

אָמַנְס בְּכַאוּ הַגֵּרָא בְּסִימָן צַט מְשַׁעַד דְּהוּא סְבִיבָא לֵה דְאַפְלוּ לְפִי הַיְרוּשְׁלַמִי אֵינוֹ בְּרוּךְ שְׁפָתָיו⁽¹⁷⁾.

(17) ולגבי תפילת מנחה של יום טוב, כתב במשנ"ב לעיל (סי' צט ס"ק יז) שיכול להתפלל אף ששותה קצת, כיון ששתה בסעודה ואינו יכול להמתין עד שיפוג יינו, וכל שכן בומנינו שבין כך אין מכוונים כל כך.

סימן קפו

אם נשים וקטנים תיכבים בברכת המזון

[משנ"ב ס"ק ב]

וְנָשִׁים אֵין לְהֵם חֵלְקַב פְּאָרְצֵן מְצִיד עֲצָמָן (אם לא בכת יורשת⁽¹⁾).
המשך במילואים עמוד 34

(9) והתבאר במג"א (ס"ק ג) שטעם הדבר הוא משום שברכת המזון היא מהתורה. ואולם אף לענין הברכה הרביעית של ברכת המזון שהיא מדרבנן, כתב הגר"ח קניבסקי (אשי ישראל פ"ב הע' עב) שיכול לברך אף לדעת המג"א [וכן היא משמעות סתימת המשנ"ב]. ולענין להצטרף לזימון, כתב לעיל (סי' צט ס"ק י) שלגבי זימון בעשרה אין מצרפים אותו, ולגבי זימון בשלשה אפשר שמותר לצרפו. וראה מה שכתבנו שם (ס"ק יא) לענין האם מותר לו ללמוד תורה ולהורות הוראה.

(10) שם כתב, שלדעת הגר"א והפמ"ג יש להחמיר לכתחילה בשיכור שאינו יכול לדבר לפני המלך, גם בשאר ברכות [ואולם ראה מה שכתב בביה"ל כאן ד"ה או בדעת הגר"א].

[משנ"ב ס"ק ז]

דְּאֶסְוֵר לְכַרְךָ שׁוּם כְּרָכָה וְכֵן דְּבָרֵי-תוֹרָה נֶגְדַ צֹאֵה⁽¹¹⁾.

(11) ותינוק שעדיין אינו יכול לאכול כוית דגן בכדי אכילת פרס ע"י גדול, כתב השו"ע לעיל (סי' פא ס"א) שאין צריך להרחיק מצואתו, ואפשר לומר דברי תורה כנגדה. וכתב המשנ"ב שם (ס"ק ב), שאם יכול התינוק לאכול כוית דגן אלא שעדיין לא אבל ממנו, נחלקו הפוסקים אם יש להרחיק מצואתו, ולכתחילה צריך להחמיר בדבר, שהרי טפס איסור תורה הוא [וראה מה שכתבנו שם בשי"ע גיל זו]. והוסיף (ס"ק ג) שכל זה מצד הדין, אך מי"מ טוב וישר להרחיק מצואת קטן אפילו בן שמונה ימים.

ואם היתה הצואה מכוסה, כתב השו"ע לעיל (סי' עו ס"א) שמותר לקרוא קריאת שמע כנגדה, ואפילו היה הכיסוי שקוף, וביאר במשנ"ב שם (ס"ק ג), שזה באופן שאין מגיע ריח רע.

ומי שיש לו צואה בפי הטבעת, כתב השו"ע לעיל (שם ס"ה) שאסור לו לקרוא קריאת שמע אפילו אם היא מכוסה, וכתב במשנ"ב שם (ס"ק יז), שאם עשה כן צריך לחזור ולקרוא. ולגבי צואה הנמצאת בשאר מקומות שבגוף האדם, אלא שמכוסה בבגדיו, כתב שם (ס"ק יד) שבשעת הדחק יש לסמוך על דעת הסוברים שמותר לברך בבי האי גוונא, ואם כן בדיעבד אינו צריך לחזור ולקרוא.

ולענין הקאה, כתב לעיל (שם ס"ק כ) שאפילו אם היא מאוסה, אין דינה כצואה. וזהו דוקא כשאין ריחה רע, אבל אם ריחה רע, כתב לעיל (סי' עט ס"ק כט) שכל ריח רע הבא מדבר שיש לו עיקר דינו כצואה, וצריך להרחיק ממנו כמלא עיניו.

ולומר דברים שבקדושה סמוך לתינוק הלבוש חיתול ואין יודע אם יש בו צואה, כתב בשו"ת שבט הלי (ח"ט סי' ר אות ב) שמותר אין צריך לחוש שמא יש בו צואה, וגם אם יש בו צואה הרידי מכוסה, ואין צריך לחוש שמעט ממנה מגולה, ואולם אם דאי יש שם צואה שגורמת לריח רע, צריך להרחיק ארבע אמות מהמקום שכלה הריח, וכן כתב בשו"ת אור לציון (ח"ב פ"ו תשובה יד). והוסיף, שאם ידע שיש שם צואה, חייב לבדוק שאין מגיע ממנה ריח רע. וראה ביה"ל בהקדמה לסימן עט אות ז. מאידך, דעת הגר"י אלישיב (וזאת הברכה פט"ז עמוד 150) שגם כשיש שם ריח רע היצא מצואה מכוסה, די להרחיק למקום שאליו אין הריח מגיע. אכן לכתחילה אין לסמוך על כך אלא יש לראו ולנקותו תחילה.

וראה בספר אשי ישראל (פ"ב הע' עב) ובספר וזאת הברכה (שם) בטעם הדבר שאין החיתול נחשב כגרף של רע.

הַלְבוּת בְּרֵפֶת הַמְזוּן סִימָן קָפוּ קָפוּ

ביאורים ומוספים

ולגבי קטן שהתפלל תפילת ערבית של שבת, שיש הסוברים שמי שהתפלל ערבית אינו חייב בקידוש אלא מדרבנן, כתב בשעה"צ לקמן (סי' רע"א ס"ק ב) בשם דרך החיים שאין יכול להוציא את הגדול בקידוש, משום שחיובו אינו אלא 'תרי דרבנן' חייב הגדול הוא 'חד דרבנן', ובשם החיי אדם כתב שחולק על כך, וטעם הדבר התבאר בדבריו, שכיון שאם לא התפלל הקטן הרי חיובו הוא 'חד דרבנן', גם לאחר שהתפלל יכול להוציא את הגדול ידי חובתו. וכן כתב בשו"ת רעק"א (מהדו"ק סי' ז ד"ה ולענ"ד).

ובטעם החולקים כתב החו"א (שם) שדעתם שאין ערבות לקטן, ולפיכך אין קטן יכול להוציא גדול אלא אם כן הוא באותה דרגת חיוב של מי שהוא רוצה להוציא.

[ובספר שש"כ (פנ"א ס"ק לה) העיר על כך, שלענין קידוש לא הסיק המשגיב שיש להחמיר בדבר].

ולהוציא קטן אחר, כתב הקף החיים (ס"ק יא) שבחודאי הקטן מוציא, כיון שחייבם שווה. ואולם לענין קטן בן י"ג שנה להוציא קטן כמותו, דעת הגר"ש אויערבך (שש"כ שם הע' לח) שאינו יכול, כיון שיתכן שהשומע כבר הביא שתי שערות וְכִמְו שְׂטוּמָתוֹם אינו מוציא טומטום אחר, כמבואר בשו"ע לקמן (סי' תקפ"ט ס"ד).

סִימָן קָפוּ

דִּיּוּקִים בְּנִסְחַת בְּרֵפֶת הַמְזוּן

[משנ"ב ס"ק ב]

בְּפִי כָּל חַי' וְלֹא בְּפִהוּ וכו', כִּי הוּא לְשׁוֹן בְּקֶשֶׁה².

1) ולגבי ברכת 'בחרך שאמר', כתב לעיל (סי' נא ס"ק א) שיש לומר 'בפה עמו' בניקוד סגול.

2) ובשבת, כתב השו"ע הרב (סי' קפח ס"ה, בהגהה על פי סידורו) שלפי קבלת האר"י ז"ל יש לומר 'רוענו', וכן כתב בליקוטי מהר"ח (ח"א עמ' קיח) שיש נוהגים לומר בשבת 'רוענו זונגו בחול'ים שאינו לשון בקשה, אך סיים שמנהגו שלא לשנות כלל בשבת ממשבע הברכה בחול, וכן משמע מסתימת דברי המשגיב שגם בשבת אומרו בלשון בקשה [וכן את המשך הנוסח 'זונינו פרנסינו וכו']. וכן כתב השלחן הטהור (קמורגא, סי' קפח ס"ה), וביארו [על פי הירושלמי (שבת פט"ו ה"ג)] שכיון שכך הוא טופס הברכה, אינו בכלל איסור בקשת צרכיו בשבת [וכן התבאר במשגיב לקמן (סי' קפח ס"ק ט) לענין בקשת ירחם ואמירת 'הרחמן].

[משנ"ב ס"ק ג]

מִיָּדֵי דְאָמַר 'מְלֻכָּא דְעָלְמָא', וְעֵינֵי בְּמָה שֶׁכְּתִבְנוּ שָׁמַיִם³.

3) שם כתב השו"ע שאם דילג תיבת 'העולם' לא יצא ידי חובתו, וכתב במשגיב שם (ס"ק ו) ובביה"ל שם (ד"ה ואפלו) שדעת האבן העזר שמשפך אין צריך לחזור ולברך. ולדינא, העלה בביה"ל שם שאם אמר 'מלך' לבד בלא תיבת 'העולם', צריך לחזור ולברך, אולם אם אמר 'המלך' בה"א הידיעה, מסתבר שאינו חוזר ומברך.

[משנ"ב ס"ק ז]

וְעֵינֵי הַבְּרָכָה⁴ וכו', אֵינּוּ נִשְׂאֵי שְׂלָא לְחַתֵּם, מְקַל מְקוֹם בְּדִיעְבַד⁵.

4) ומי שאין לו סידור ואינו יודע בעל פה אפילו את ברכת 'הון', כתב בשו"ת אגרות משה (ארו"ח ח"א סי' עד) שיברך 'בורא נפשות'. [וכתב השש"כ (פנ"ד הע' קז) שגם לדעה זו, מ"מ אם ימצא לאחר מכן סידור, יצטרך לברך ברכת המזון, משום שברכה דאורייתא הַמֶּשֶׁךְ בַּעֲמוּד הַבָּא

[משנ"ב ס"ק ג]

שְׂאֵינָה צְרִיכָה לְחַזֵּר וּלְכַבֵּר⁶ וכו', עַל דַּעַת שְׁעַר-אֶפְרַיִם וְסִיעֲתוֹ אֵין לְמַחֹת בְּיַדוֹ⁷.

5) והתבאר בדבריהם טעם הדבר, שכיון שיש ספק לגבי חיובן של נשים בברכת המזון אם הוא מהתורה או מדרבנן, אם כן באופן של ספק ברכה נחשב הדבר כלפי ה'דאורייתא' כ'ספק ספיקא' [נספק האם חיבתו, וספק האם בירכה], וכלפי ה'דרבנן' נחשב כ'ספיקא דרבנן' שדינו לקולא.

אמנם התבאר לקמן (סי' תרי"א ס"ק ג) לענין איסורי יום כיפור שאף על פי שספק האם איסורם מהתורה [מלבד אכילה ושתייה], יש להחמיר בספיקות לגביהם ואינו נחשב כ'ספק ספיקא'. וכן לענין ספירת העומר בזמן שהוא ספק לילה, התבאר בשעה"צ לקמן (סי' תפט ס"ק כ) ובביה"ל שם (ס"א ד"ה לספר) שיש להחמיר בדבר, כיון שלהרבה פוסקים הספירה בזמן הזה היא מן התורה. וכן לענין ספק במלאכת חול המועד, כתב בביה"ל לקמן (סי' תקל ס"א ד"ה ומותר) שאין להקל בדבר אלא אם כן הוא לצורך גדול, כיון שלדעת הרבה ראשונים היא אסורה מהתורה.

6) הרוצה לצאת מן הספק, כתב הקף החיים (סי' קפד ס"ק כה) שתאכל עוד כזית פת ותברך ברכת המזון ותכוון לפטור גם את האכילה הקדמת [אלא שבכי האי גונא היא צריכה לברך שוב 'המוציא' משום שנחשבת כ'נימלך']. או שתשמע ברכת המזון מאחר ותכוון לצאת ידי חובה. דעת הגר"ש אויערבך (ותן ברכה מדור התשובות עמ' יג) שכדאי להורות לה שתברך, כדי שלא תהא ברכת המזון קלה בעיניה, ולא תבאנה הנשים לידי לקולל שישברו שאינן זכירות לברך.

[משנ"ב ס"ק ז]

קָטָן תִּבְּ מְדַרְבְּנָן⁸. הֵינּוּ אֶפְלוּ לֹא אָכַל רַק בְּנֵית⁹, גַּם-בֵּן תִּבְּ מְדַרְבְּנָן לְחַנְכוֹ¹⁰.

7) והמברך ברכת המזון עם קטנים, והוא עצמו גם חייב בברכת המזון, כתב לעיל (סי' ס ס"ק ט) שצריך להתכוון לצאת גם עבור עצמו, ואם שכח להתכוון, לא יצא. אך אם לא אכל כדי שביעה, כתב בביה"ל שם (ס"ד ד"ה לצאת) שכיון שבאופן זה אין חיובו אלא מדרבנן, אפשר שיש לסמוך על דעת הרדב"ז שבמצוות דרבנן אין צריך כוונה לצאת, ומשום כך אינו צריך לחזור ולברך. וסיים, שלכתחילה יכוון לצאת גם עבור עצמו, או שיכוון בפירוש שלא לצאת ויברך אחר כך עבור עצמו.

8) וקטן שלא אכל שיעור כזית, דן הגר"ש אויערבך (הליכות יצחק ברכות סי' ה), הקטן והלכותיו פט"ו ס"ק א) אם יש ענין לחנוכו בברכת המזון. וכתב שאם אכל כדי שביעה, יש לחנוכו לברך, כיון שלשיטת הפמ"ג גדול חייב בכי האי גונא מדאורייתא, אך אם לא אכל כדי שביעה אין לחנוכו בכך, והוא חינוכו שאינו מברך על פחות מכשיעור. אך במקום שיש ספק אם אכל כזית, אף שדינו כספק דרבנן ולקולא, מ"מ אפשר לחנוכו לברך ברכת המזון [וראה עוד בגדון זה בקובץ מבית לוי ח"ה עמ' קא, ח"ז עמ' פח].

9) לענין קטן שאכל כדי שביעה והסתפק אם בירך, דעת הגר"ש אויערבך (ותן ברכה מדור התשובות עמ' יג) שצריך לחזור ולברך, כדי לחנוכו שיעשה כך לכשיהיה גדול.

ומי שאכל בעודו קטן והגדיל קדם שעבר שיעור עיכול, האם הוא חייב לברך מהתורה, ראה מה שכתבנו לעיל סי' קפד ס"ק יז.

[משנ"ב ס"ק ז]

אֵם מוֹצִיא לְאָבִיו, יֵשׁ דַּעַת בֵּין הַפּוֹסְקִים, וְיֵשׁ לְהַתְמַרְסוּ¹¹.

10) ואף החו"א (ארו"ח סי' כט ס"ק ה) צידד כדעת המחמירים.

מדרבנן (וענין לקמן סימן קצט בענין זמון שלהם): ב (ד) יקטן חביב מדרבנן כדי לחנכו. (ה) ונהיה דבן בקרבן לאביו, (ו) כשלא אכל האב כדי (ז) שכיפה (ח) שאינו חביב אלא מדרבנן:

קפז דיוקים בנסח ברבית המזון, וכו' ד' סעיפים:

א טור ב ברכות סג הושיב"א שם

א (א) יגיש אומרים "ברוך משיב"ע לרעבים", ואין לאמרו, (ב) והמוסיף גורע. ואם יאמר במקום ברבית 'הנן' "ברוך רחמנא (ג) מלקא מארה דהאי פתא" (ד) יצא. יגיש אומרים שצריך שיתחם "ברוך רחמנא דנן כלא": ב בברבית הארץ, להרא"ש לא יאמר "שהנחלתם לאבותינו ארץ חמדה וכו'" (ה) ברית ותורה, שהרי אומר "על בריתך שהתמתם בכשרנו ועל תורתך שלמדנתנו", ודי בפעם אחד, והרמב"ם

שצרי תשובה

בכריי מ"ש לישב קשת הלשון למורים, וענין בכפות חמרים דף לה וכתשובת שי למואד סימן נד, ע"ש. ובכריי פתב שלא יזרו ראות הנמכרין מהא דרב חסדא בריך ע"ש, ור"ל דר"ח היה כהן פדאימא בכמה דוכתי:

(ב) דברים הראויים לנהג כבהמ"ז: שאתה ון, קמ"ץ תחת הש"ן. אנתנו מורים לך ולא אנו, דאנו הוא לשון אנינות. בפי כל חי ולא בפה. רענו בשנ"א תחת הר"ש ולא בחול"ם. וזננו במלאפ"ם. וא"ל אל בכל יום, רק בכל יום, ט"ז סימן קפט. הוא הטיב לנו הוא מטיב לנו הוא ייטיב לנו. ור"ש"ל כתב דיאמר הוא הטיב מטיב ייטיב לנו, עמ"א סימן קפט. וכל טוב ומכל טוב במלאפ"ם. יאמר מאת ה' יקדוק במלת מאת. יאמר ומצא חן ולא ונמצא חן. ובשבת ור"ח אומר מגדול ויחל מגדיל, דחול"ם מלך גדול חזיריק בלי י"ד מלך קטן, וסי' חדש ושבת קרא מקרא, ר"ל כמו שכתבו פנביאים, ענין צטרת"קנים סי' קפט. לא חסר לנו בחיריק תחת החי"ת. אל יחסר לנו בשנ"א תחת ה"י"ד ופת"ח תחת החי"ת וצ"י"י תחת הסמ"ך. ושל"ה פתב לומר חסר לנו ואל יחסר, שהנחיות עולין פמנן לחם. בברכת כע"ב"ב אם הוא לבדו יאמר ונאמר אמן ואם יש אחרים יאמר ואמרו אמן. יאמר בכל מכל כל הפ"ף גיגשה. אם יש שני שלחנת ממש ועל כל א' יושבים ב"ב בפני עצמן יאמר 'על שלחנת אלוי', אבל אם מסדרין הדפיין על שלחנת הרבה כמו בסעודות גדולות הרי כמו שלחן א'. אבי מורי ולא אבא. יש לענות אמן אחר הנחמן, ענין אחרונים (וענין בספר אליה רבה שתמן כל הנסחאות כבהמ"ז):

באר היטב

(ג) שביעה. ונפלו גם הן לא אכל כדי שביעה דתרי דרבנן אפ"ה מוציא לאביו, כ"מ סוף פסחים, והתוספות סוף פ"ב דמגלה חולקין וכ"כ האגדה ומשמע שם דוקא במגלה דינא הכי. ופשוט דקטן אינו מוציא את האשה, מ"א:

(ב) יצא. בדיעבד ולא לכתחלה פלל, כי אם לקטנים פחות משמותה שנה, ב"ח. דברים הראויים לנהג כבהמ"ז: שאתה ון, קמ"ץ תחת הש"ן. אנתנו מורים לך ולא אנו, דאנו הוא לשון אנינות. בפי כל חי ולא בפה. רענו בשנ"א תחת הר"ש ולא בחול"ם. וזננו במלאפ"ם. וא"ל אל בכל יום, רק בכל יום, ט"ז סימן קפט. הוא הטיב לנו הוא מטיב לנו הוא ייטיב לנו. ור"ש"ל כתב דיאמר הוא הטיב מטיב ייטיב לנו, עמ"א סימן קפט. וכל טוב ומכל טוב במלאפ"ם. יאמר מאת ה' יקדוק במלת מאת. יאמר ומצא חן ולא ונמצא חן. ובשבת ור"ח אומר מגדול ויחל מגדיל, דחול"ם מלך גדול חזיריק בלי י"ד מלך קטן, וסי' חדש ושבת קרא מקרא, ר"ל כמו שכתבו פנביאים, ענין צטרת"קנים סי' קפט. לא חסר לנו בחיריק תחת החי"ת. אל יחסר לנו בשנ"א תחת ה"י"ד ופת"ח תחת החי"ת וצ"י"י תחת הסמ"ך. ושל"ה פתב לומר חסר לנו ואל יחסר, שהנחיות עולין פמנן לחם. בברכת כע"ב"ב אם הוא לבדו יאמר ונאמר אמן ואם יש אחרים יאמר ואמרו אמן. יאמר בכל מכל כל הפ"ף גיגשה. אם יש שני שלחנת ממש ועל כל א' יושבים ב"ב בפני עצמן יאמר 'על שלחנת אלוי', אבל אם מסדרין הדפיין על שלחנת הרבה כמו בסעודות גדולות הרי כמו שלחן א'. אבי מורי ולא אבא. יש לענות אמן אחר הנחמן, ענין אחרונים (וענין בספר אליה רבה שתמן כל הנסחאות כבהמ"ז):

משנה ברורה

בקשה^ט; ומטעם זה צריך לומר 'זונגו' במלאפ"ם. 'לא חסר לנו ואל יחסר לנו' [א"ר בשם של"ה]: (ג) מלקא מארה וכו'. ולפי מה שכתב המחבר לקמן בסימן יד (א) מרי דאמר 'מלקא דעלמא', וענין כמה שכתבנו שם^ט: (ד) יצא. ידי (ז) ברכה ראשונה שהיא ברבית 'הנן', ואלו ששקצו מאד הברכה ולא אמרה פנסח שתקנו חכמים בלשון הקדש, אפלו הכי יצא בדיעבד הואיל והזכיר שם נדחשם יתברך היו קורין אותו בלשון 'רחמנא' ומלכות וענין הברכה. ומשמע עור, דלדעה ראשונה אף שלא חתם גם יפ"ן (ס) מהני, דאף דקמא לן דקמא, שצאמרו לחתם אינו רשאי שלא לחתם, מפל מקום בדיעבד יצא^ט, והדעה השנייה סבירא לה דהוא לעפוכא אף בדיעבד. וענין בב"ח שפתב, דנראה לי לעקר הדעה הזו, ונהביאו באלה רבה. ונהנה כל זה הוא דוקא בדיעבד, אבל לכתחלה לכלי עלמא אין לשנות כלל מנסח הברכה שתקנו לנו חכמים ז"ל, וכמו שמבאר ברמב"ם פ"ק א מקריאת שמע ופ"ק א מהלכות ברכות. (ו) ומשמע באחרונים, דילדים קטנים נוכל לחנכם לכתחלה פנסח זה מברכת 'הנן' (ו) וכן מעט מעט מפל ברכה, עד שיגיעו לברך כל ברכה כתקנה: ב (ה) ברית ותורה. פי בנסחתי הנה כתוב: "שהנחלתם לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה ברית ותורה", ועל זה כתב הרא"ש דלא יאמר, שהרי יאמר אחר"כך "על בריתך" וכו'; ומה דאמר בגמרא: צריך שיזכיר בה ברית ותורה, הנינו

הרמב"ם פ"ק ה מהלכות ברכות. כתב ב[שו"ת] שצ"א אפרים: אשה שאכלה כדי שביעה ונסתפקה אם ברכה, חכת לברך, ענין שם טעמו, וכן הסכים בחי"אדם ובמגן אבירים; אכן בחדושי רבי עקיבא איגר וכן בבר"י יוסף פסקו שאינה צריכה לחזור ולברך^ט, וכן מצד בפר"מגדים. ומפל מקום נראה דהרועה לסמן על דעת שצ"א אפרים וסיעתו אין למחות בידו^ט. וענין בבאר הלכה: ב (ד) קטן חביב מדרבנן^ט. הינו (ז) אפלו לא אכל רק פניחה^ט, גם כן חביב מדרבנן לחנכו^ט: (ה) ונהיה דבן וכו'. ורועה לומר: התיא דאימא בגמרא דבן קטן מברך ומוציא את אביו בברכת המזון (ג) כשאין יודע לברך: (ו) כשלא אכל האב כדי שביעה. אבל אם אכל האב כדי שביעה שכתב לברך מה תורתו, אין בנו קטן שמחביב רק מדרבנן יכול להוציאו. וכתבו האחרונים, דקטן אינו מוציא את האשה, דשמא מדאורייתא חבת: (ז) שאינו חביב וכו'. ואם גם הן לא אכל כדי שביעה, דהיינו אצלו תרי דרבנן, אם מוציא לאביו, יש דעות בין הפוסקים, (ז) ויש להחמיר^ט:

א (א) יגיש אומרים ברוך וכו'. הינו שהיו נוהגין לומר קדם התחלת ברבית המזון: (ב) והמוסיף גורע. דאין להוסיף על מטבע שטבעו חכמים. (ב) לא יאמר 'כי לעולם חסדו עמנו', כי חסדיו הם עם כל חי. (ג) שאתה ון, קמ"ץ תחת הש"ן. אנתנו מורים' ולא 'אנו', דאנו הוא לשון אנינות. 'בפי כל חי' ולא 'בפה'^ט. 'דענו' בשנ"א תחת הר"ש ולא בחול"ם, כי הוא לשון

שער הציון

(ג) עלתתמיד ומגן אבירים, וכן משמע בתוספות מגלה י"ט צמור ב ובאור ורוע, ודלא פלבוש. וענין באלה רבה שפתב בחד מרועא דאפשר דגם הלבוש מודה בזה: (ג) ר"ש: (ד) שכן הוא דעת התוספות מגלה י"ט ואור ורוע בשם ר"י שירליאון ור"ן במגלה שם שכתב שכן עקר, ובפ"ט דעת הרמב"ן דסבירא לה דקטן גרע משאר חביבי דרבנן, דאין עלי חייב פלל רק האב מחביב לחנכו: (ב) טור: (ג) אחרונים: (א) מגן אבירים לעיל בסימן קסו: (ד) גמרא. אבל שאר ברכות צריך לומר. ואי לא אמר ותר הברכות אי מעכב גם לזה שאינו יוצא כלל על-ידי זה או לא, ענין לקמן בסימן קצד סעיף קטן יג ובשער הציון שם^ט. (ט) ענין בחדושי ר' עקיבא איגר שהביא ממלחמות דסבירא לה הכי: (ו) אלה רבה ונהג"ו, והנינו לילדים קטנים פחותים מח' שנה^ט, ודלא כב"ח שהצריך להוסיף באמצע, ענין שם באלה רבה: (ו) הגר"ו. ונהג"ו דבן הוא דצריך לחנכם גם בחד הברכות. ולפלא על המגן אבירים שהעתיק בקצה דברי הב"ח ומשמע דני בברכה זו לבד, ונהג"ו אינו, דמשהגיע לחנוך צריך לחנכו גם בחד הברכות מעט מעט, כפ"ט דכל השלש ראשונות הם דאורייתא. ואפשר דגם הב"ח סבירא לה הכי, ענין שם בסימן קצב בדבריו ותבין, ונאמן דגם המגן אבירים סבירא לה הכי דצריך לומר גם יתר הדברים הנזכרים שם, ע"ש. והביא דברי הב"ח רק להורות דלהב"ח לקטנים צריך לכתחלה להוסיף באמצע:

הלכות ברכת המזון סימן קפו קפח

חולק: (הגה ודברי הרא"ש הם עקרי): **ג** (ו) **יאם לא הזכיר** (ז) **בברכת הארץ** * **ברית** (ט) **ותורה**, **אפלו אם לא חסר אלא אחד מהם** (ח) * **מחזירין אותו:** הגה (ג) [ג] ונשים ועבדים לא יאמרו ברית ותורה, (ט) ונשים לא בני ברית ונזהו ועבדים לא בני תורה ונזהו (כלבו): **ד** **יאם לא הזכיר** (י) **ב'בונה ירושלים'** **מלכות בית דוד**, **מחזירין אותו:** הגה ואומרים 'על הנסים' בתפלה ובפירות קדם 'ועל הפל' וכו', ואם לא אמרו אין מחזירין אותו (טור). ועין לקמן סימן תרפב. ומכל מקום יוכל לאמרו בתוך שאר 'הרחמן', [*] ויאמר 'הרחמן הוא יעשה לנו נסים כמו שיעשה בזמנים ההם' וכו', וקבי נהוג (כל בו):

ד שם מ"ה ה שם קמ"א

קפח נסח ברכה שלישית, ודיני ברכת המזון בשבת, והטועה בברכת המזון,

ובו י' סעיפים:

א **אחר שחתם 'בונה ירושלים' יענה אמן אחר ברכת עצמו** (א) **מפני שהיא סיומ הברכות דאורייתא, ד'הטוב והמטיב' אינה דאורייתא** **ב** **אמן זה יאמרנו בלחש, כדי שלא ירגישו שברכת 'הטוב והמטיב' אינה דאורייתא ויזלזלו בה:** הגה (ב) ונראה דוקא כשמברך לבדו ואין עונין אמן אחר שאר ברכות, אבל כשמזמנין עונין עליו כשאר אמן שעונין על ברכות הראשונות, ואף על גב דהמברך עונה גם כן מפל מקום אינו נכר כל כך והואיל ואחרים עונין גם כן עמו. וכן המנהג במדינות אלו לאמרו בקול רם אפלו המברך עצמו כשמזמנים, ואולי הוא מהאי

א ברטל מ"ה ב שם קמ"א קנ"ב א"ש

שערי תשובה

באר היטב

(3) **ותורה.** אם לא אמר בה הודאה תחלה וסוף מחזירין אותו: (2) **ונשים.** ונעשו אומרים הנשים, עמ"א:

[ג] **ונשים.** עין כה"ט. ובא"ד הקשה הרבה ע"ז. ועין ברי"י וכמח"כ הביאו משם המאירי דאף הנשים אומרות ברית ותורה מיד דהני אברות הארץ כו', ע"ש: [*] **ויאמר הרחמן הוא כו'.** ועין מ"ש אא"י בכ"ש דאע"ג דמוכח בברכות שאין להתפלל שיעשה לו נס, מ"מ כיון שאומר יעשה לנו לשון רבים שפיר דמי, ולכן נכנסה דמלתתת שממנאי שהנשים היו דרך טבע העולם לא היה תפלת שאר, אבל צריך לזהר מלהתפלל שיעשה לו נס היצא מדרך טבע העולם; ואין ראיה משבדא דרי"ח בן דוסא, דרב בבה, וע"ד ותגור אמר וקמ, ע"ש:

באר הלכה

משנה ברורה

הענין של ברית ותורה, כמו שאנו אומרים 'על בריחתך וכו', לא תבות ממש: **ג** (ו) **אם לא הזכיר וכו'.** וקא דלא הזכיר המסבר: אם לא אמר 'ארץ חמדה טובה ורחבה' מחזירין אותו, כראיתא בש"ס? והא מלתא דפשיטא היא, דהיא עקר ברכת הארץ, אלא אפלו לענין ברית ותורה נמי מחזירין אותו! [א"י]: (ז) **בברכת הארץ וכו'.** שעל ידי ברית נתנה הארץ לאברהם בפני מלה, שנאמר 'ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגרנד' וגו'; ובכחות התורה והמצוות ירשו את הארץ, שנאמר 'למען תחיון ויביתם וכאתם וירשתם את הארץ' וגו', ואומר 'וימתן להם ארצות גוים וגו' בעבור ישמרו חקיו ותורתיו' וגו'; (ח) **מחזירין אותו.** הינו (ט) לראש ברכת המזון, דכלהו שלש ברכות ראשונות חשובות כאחת, כן כתב מגן אברהם לקמן בסימן קפח סעיף קטן ת, ועין במה שכתבנו שם בזה בשם שאר אחרונים: (ט) **דנשים לא וכו'.** באמת לא בני תורה ונזהו גם כן, והא דחלקיהו לשתים משום דעבדים איתנהו בברית. ומכל מקום בזמנינו נהגו הנשים לומר גם כן 'על בריחתך שחתמתם בשבוענו ועל תורתך שלמדתנו' וכו', והפננה על ברית הנזכרים 'שחתמתם בשבוענו' וכן 'תורתך שלמדתנו' על למוד הנזכרים, שבכחות התורה והברית נחלו ישאל את הארץ; ועוד, שגם הנשים צריכות ללמוד מצוות שלמה לידע הדין לעשותן, כמו שכתוב בסימן זו: **ד** (י) **בבונה וכו'.** מפני שעל ידי דוד נתקדשה ירושלים, וגם, שאין נחמה גמורה אלא בתורת מלכות בית דוד למקומה:

א (א) **מפני שהיא סיומ וכו'.** עין לקמן בסימן רט"ו: **ב** (ב) **ונראה דדוקא וכו'.** ויש מלשבי"ן (6) המנהג מטעם אחר, שלא חששו לזלזול ברכה רביעית אלא בימיהם שקיו הפועלים הלכיים למלאכתם כששומעים אמן שאחר 'בונה ירושלים' (שלא חיבוט חקמים בברכה רביעית מפני בטול מלאכתו של בעל-הבית), לכך היה צריך לענות אמן בלחש כדי שלא ישמעו הפועלים ויפירו שברכה רביעית אינה מן

הראשונים דסבירא להו דהם תביתו ונאי מדאורייתא, עין בפנה"ש שהשיטת כל הסוגיא ולא העתיק אלא מה דקאמר בראש הסוגיא: פשיטא, מהו דתימא, קא משמע לן, עין שם, אלא דסבירא לה דהוא דאורייתא, וכן מוכח ברי"ף, עין שם היטב, וכמו שהעיר כבר הרמב"ן במלחמות, וכן הוא דעת רב האי גאון מוכא שם במלחמות, וכן הביא שם משם יש גאונים, עין שם, וכן הסכים שם הרמב"ן בעצמו וכן הוא דעת הרמב"ד והסכים גם כן הרשב"א לזה, וכן הוא דעת הרישב"א (המכנה לש"פ"א) סנה ל"ח, וכן הוא גם כן דעת הר"ן שם. ועל כן נראה לענין דעתי דהסומף על דעת השערי אפרים ושאר אחרונים המצריכין להאשה לחזר ולברך לא הפסיד, דכלאו הכי דעת הראשונים הנז' דתביתו בודאי מדאורייתא:

* **ברית ותורה, אפלו לא חסר וכו'.** איתא בש"ס: צריך שיאמר בה הודאה תחלה וסוף, והפוחת לא יפחת מאחת, וכל הפוחת מאחת (פרוש, שלא אמר כלום, כן איתא ברא"ש) הרי זה מגנה וכו', וכל שאינו אומר ברית ותורה בברכת הארץ ומלכות בית דוד בבונה ירושלים לא יצא ידי חובתו; ומשמע מלשון זה בפשיטות, דכרישא שלא אמר הודאה, נהי דעבד שלא כהגון והנרא מגנה, מפל מקום יצא דריעבד ידי חובתו⁽¹⁾, וכן כתב בספר מעשה ריחם ויבשלחו צירוף הגר"ו, ודברי המגן אברהם שכתב בהפוך מזה דבריו צריך עיון, ואף שנסתמי מלשון השור שכתב שאם לא הזכיר מה שאחרי חקמים להזכיר לא יצא ידי חובתו, על כרחך דהוא קאי רק א'ארץ חמדה טובה ורחבה' ועל ברית ותורה שכתב בתחלת הענין: * **מחזירין אותו.** עין בתיי'אדם שכתב, דאם מסתפק לו אם אמר ברית ותורה צריך לחזר, ועין שם בנשמת אדם טעמו, דזוכרת ברית ותורה בברכת המזון הוא דאורייתא⁽²⁾ מתוספות ברכות כ עמוד ב, ע"ש; ולא ברין דבר זה, דיש עוד ראשונים שסוברים שהוא דרבנן, עין בהדרישי רבנו אהרן הלוי הנודע מחבר על הרי"ף דברכות שכתב דברית ותורה בברכת הארץ ומלכות בית דוד בבונה ירושלים הם דרבנן, וכן כתב בשיטה מקובצת שם, גם מלשון הבית יוסף מוכח דהוא סבירא לה דהוקרה הוא מדרבנן [ועין בפרי מגדים], ואם כן כשנסתפק לו אין צריך לחזר. ונע עוד, דלדין שנסתפק ברכת המזון שגתה כפי הכל אין שכיח דבר זה כלל, דאם ספק לו אם אמר מילין בודאי דאמר, דסבכה נקט ואתי, וכדאיתא לעיל בסימן סד סעיף ד:

(ח) נראה לי דהני דוקא כשנזכר אחר שהתחיל ירחם נא, דלא צריך מהזכרת יעלה ויבוא' בברכת צדקה כששכח דיכול לומר קום שהתחיל תבת 'מודים'⁽¹⁰⁾, והכי נמי יזכיר ברית ותורה קדם ירחם נא. אכן באמת זה הדין דיעלה ויבוא' גופא גם כן לא ברוא, כמו שכתבנו לעיל בסימן קיד בבאר הלכה, עין שם, וצריך עיון: (6) דרכי משה בשעם הראשון ובי"ח, וכן כתב הגר"י:

הלכות ברכת המזון סימן קפז קפח

ביאורים ומוספים

גירסת הרא"ש שם) שהחותם כן הרי זה מגונה.

[ביה"ד"ה מחזירין]

עין בתי-אדם שקטב, דאם מסתפק לו אם אמר בריית ותורה צריך לחזור, ועין שם בנשמת-אדם טעמו, דתכנית בריית ותורה בברכת-המזון הוא דאורייתא⁽¹²⁾.

12) ולפי דעה זו כתב החזו"א (א"ח סי' כח ס"ק ז), שאין ברכת 'מעין שלש' פוטרת את ברכת המזון, שאפילו אם מנין השלש ברכות אינו מהתורה, מי"מ חסר לו הזכרת בריית ותורה.

ואולם כתב החזו"א (שם) שכיון שמבואר בפוסקים שברכת 'מעין שלש' פוטרת ברכת המזון מהתורה, מוכח שהזכרת בריית ותורה אינה מן התורה, ורק שכן תיקנו חכמים במטבע הברכה וקבעוהו לעכב בדיעבד.

סימן קפח

נסח ברכה שלישית, ודיני ברכת-המזון בשבת, והטועה בברכת-המזון

[משנ"ב ס"ק א]

עין לקמן בסימן רטו.

1) שם (ס"ק ד) ביאר בשם האחרונים, שכיון ששלש הברכות הראשונות הן מדאורייתא, וברכת 'הטוב ומטיב' אינה אלא מדרבנן, יש לענות 'אמן' אחר ברכת 'בונה ירושלים' כדי להראות שיש חילוק בין הברכות הראשונות לברכה האחרונה.

ואפילו אם לא אכל כדי שיעור שביעה, שאו חיובו בברכת המזון הוא מדרבנן בלבד, כתב הפמ"ג (סי' נא משב"ז ס"ק ב) שמי"מ לא פלוג רבנן, וחיוב לענות 'אמן' לאחר ברכת 'בונה ירושלים'.

[משנ"ב ס"ק ו]

דהיא עקר ברכת הקצין, אלא אפילו לענין בריית ותורה נמי מתחזירין אותה⁽⁸⁾.

8) ולגבי אשה המוציאה אנשים בברכת המזון, כתב בביה"ל לעיל (סי' קפו ס"א ד"ה ומציאות) שהי"ט דוקא באופן שאכן הזכירה בריית ותורה.

[משנ"ב ס"ק ח]

כן כתב מגן-אברהם לקמן בסימן קפח סעיף-קטן ח, ועין ב"מ שקטבנו שם ב"ה בשם ש"א א"רונ"ס⁽⁹⁾.

9) ובביה"ל שם (סי' ד"ה לראש), הסיק שדינו של המנ"א צריך עיון גדול למעשה. ואולם באופן שסיים את כל שלש הברכות הראשונות ופתח בברכת 'הטוב והמטיב', התבאר שם שצריך בודאי לחזור לתחילת ברכת המזון.

[שעה"צ ס"ק ח]

דיכול לומר קדם שהתחיל תבת 'מודים'⁽¹⁰⁾.

10) לענין מה שהשווה את הזכרת 'בריית ותורה' להזכרת 'יעלה ויבוא', ראה מה שכתב בספר עמק ברכה (עמ' סא) לדון בדבריו.

[ביה"ד"ה בריית ותורה]

מכל מקום יצא בדיעבד י"ד חובת⁽¹¹⁾.

11) מבואר מדבריו שהאומר לשון שנאמר עליו בשי"ס שהוא לשון 'מגונה', יצא בדיעבד, וכתב החזו"א (א"ח סי' כח ס"ק ח) שלפי זה מי שחתם בברכת הארץ 'מנחיל ארצות', ובבונה ירושלים 'מושיע ישראל', יצא בדיעבד, שהרי אמרו בגמ' (פסחים מט, ב) על פי

המשך מעמוד קודם

6) ובמשנ"ב שם כתב, שנחלקו הפוסקים אם הברכות שבברכת המזון מעכבות זו את זו, שיש אומרים שמי שאינו יודע לברך אחת מן הברכות לא יברך כלל, גם אם אינו יכול לקרוא לבקו שיוציאו בברכת המזון, ויש אומרים שצריך לברך על כל פנים את הברכה שיוצא. ולענין דינא כתב, שאם אכל כדי שביעה, שחיוב ברכת המזון שלו הוא מן התורה, יש להחמיר ולברך את הברכה שיוצא.

[שעה"צ ס"ק ו]

ותיגו לילדים קטנים פחותים מח' שנה⁽⁷⁾.

7) וכשמברך ברכת המזון המקוצרת בשבת ויום טוב וראש חודש, כתב הכף החיים (ס"ק ד) שצריך להזכיר אף מעין המאורע, והיינו ולומר 'ושמחנו ביום השבת הזה', 'והכרנו לטובה ביום ראש החודש הזה' וכדו'.

[שעה"צ ס"ק ז]

עין לקמן בסימן קצד סעיף-קטן יג ובשער-הציון שם⁽⁶⁾.

היא. ואף שהיה מקום לומר שכשברך 'בורא נפשות' יצא די חובת ברכה ראשונה של ברכת המזון, שהרי הזכיר שם ומלכות וענין הברכה, מי"מ כיון שמבואר לקמן (סי' רב ס"ק נה) שברכת 'מעין שלש' וברכת 'בורא נפשות' אינן פוטרות זו את זו, כל שכן שאין ברכת 'בורא נפשות' פוטרת את ברכת המזון.

5) ובשעה"צ לקמן (סי' ר"ג ס"ק ב) כתב, שהמחבר כאן סתם כדעה הראשונה, שבדיעבד אין החתימה מעכבת. אולם כתב להעיר, שמדברי השו"ע שם (ס"ג) שכתב שאין השומע יוצא די חובתו אלא אם כן שמע את הברכה מתחילתה ועד סופה, משמע שגם חתימת הברכה היא לעיכובא, וראה שם שנשאר בזה בצריך עיון קטן.

מילואים הלכות ברכת המזון סימן קפג

המשך מעמוד קודם

הוסיף, שמימי כשיש אפשרות עדיף לכתחילה להביט בכוס, כמבואר בגמ'.
 והמברך בשבת על כוס של ברכת המזון ואין לו אור, הסתפק בשעה"צ לקמן (סי' רע"ו ס"ק כח) אם מותר לו לומר לנכרי להדליק את האור כדי שיוכל להסתכל בכוס, לדעה הסוברת שמותר לומר לנכרי לעשות מלאכה האסורה מהתורה לצורך מצוה, וכתב שלפי דעת הרמ"א שם שסובר שיש להחמיר באמירה לנכרי (במלאכה גמורה) אפילו לצורך מצוה במקום שאין צורך גדול, בודאי יש להחמיר בזה.

וכן לענין עצימת עיניים בשעת ברכת המזון כדי לכוון בברכתו, צידד המור וקציעה (כאן) שמי שמברך על הכוס, צריך להביט בכוס ואין לו לעצום את עיניו (ושלא כמו לגבי תפילת שמו"ע, לעיל סי' צה ס"ק ד). וכן התבאר בכף החיים (ס"ק ל) שמי שאינו מברך על הכוס יעצום את עיניו.

ואולם מי שאינו יודע את נוסח הברכה בע"פ וצריך לאומרה מתוך סידור, דעת הגר"ג קרליץ (חוט שני ח"ד פ"ה ס"ק ה) לענין קידוש, שאינו צריך להביט בכוס, משום שאין בכך הסחת הדעת מהקדושה.

הלכות ברכת המזון סימן קפד

המשך מעמוד 178

פרס, שכיון שאדם שבע אפילו כשאוכל מעט מעט, מיקרי זשבעת'. ובשעה"צ שם (ס"ק י) דן שאפשר שאף לענין חיוב ברכת המזון דאורייתא צריך שיהיה בגדר אכילה, שהרי מלבד 'ושבעת' צריך שיהיה גם 'ואכלת', ובלא שתהיה אכילת כזית תוך כדי שיעור אכילת פרס, לא תיחשב כאכילה. וסיים שאולם אם אכל כזית אחד בכדי אכילת פרס, בודאי חייב לברך מהתורה ממה נפשך.

וקטן שאכל כזית ביותר מכדי אכילת פרס, צידד הגר"ש וואזנר (קובץ מבית לוי ח"ה עמ' קא) שיכול לברך [ולענין קטן שאכל פחות מכזית, ראה מה שכתבנו לקמן סי' קפו ס"ק ד].

ומי שצמא לשתות בשעת הסעודה, כתב הרמ"א לקמן (סי' קצו ס"ד) בשם יש אומרים שאינו חייב בברכת המזון מן התורה אם אינו שותה. וכתב החזו"א (א"ח סי' כח ס"ק ב), שלפי זה מי שיהיה צמא קודם ברכת המזון ולאחר ברכת המזון שתה [אפילו לאחר זמן אם עיכבו דבר מלשותות לאלתר] יתחייב לברך אחר כך מן התורה, כי קודם לכן לא היה מחוייב בברכת המזון אלא מדרבנן, והוסיף השונה הלכות (כאן ס"ב), שלפיכך יש להיזהר שלא לבוא לידי כך. וראה מה שכתבנו להלן בביה"ל ד"ה בכזית.

לספק ברכות, ויאכל כחצי ביצה או פחות הרבה משליש ביצה [ולענין פת, נכון לכתחילה שיאכל כביצה, משום הברכה שצריך בתחילה על נטילת הידיים]. ולענין השיעור בזמנינו, ראה מה שכתבנו שם, וכן בסי' ר"ק ב.

לענין פת סופגנים שנתפחה עד שאין האירים שבה מורגשים, כתב לקמן (סי' ר"ק א) שהאוכל כזית ממנה כמות שהיא, אינו מברך, שהרי לפי האמת לא אכל כזית, אמנם בשעה"צ לקמן (סי' תפו ס"ק ז) כתב, שפת ספוגית שהיא רכה ועשויה כספוג, משערים אותה כמות שהיא, וראה מה שכתבנו על המשניב שם (סי' ר"ק א וסי' תפו ס"ק ג).

ולענין כזית שנצטמק ונתמעט משיעורו, כתב לקמן (סי' ר"ש) שאין מברכים עליו אלא אם כן חזר לשיעורו.

(18) ובגדרי צירוף האכילה לענין חיוב ברכה אחרונה, כתב לקמן (סי' ר"ק א) שצריך לאכול כזית בכדי אכילת פרס, שאם לא כן אין תחילת האכילה מצטרפת לסופה. והוסיף (בשם הפמ"ג), שכל זה הוא רק לענין שיעור כזית, אבל לענין חיוב ברכת המזון מדאורייתא ששיעורו הוא בכדי שביעה, אין צריך לאכול הכל תוך כדי אכילת

הלכות ברכת המזון סימן קפה קפו

המשך מעמוד 180

[שעה"צ ס"ק א]

דאי אָלו פחות מקדי שביעה גנדי יְכוּלָה הַאָשָׁה לְהוֹצִיאָ (3) ואפילו אשה שלא אכלה כדי שיעור שביעה, אלא שיעור כזית בלבד, כתב בספר בית ברוך (על החיי אדם, כרך ג עמ' קיח) שיכולה להוציא את האיש שאכל פחות מכדי שביעה, וכן דעת הגר"ח קניבסקי (ביחוד הלכה מהדו"ת כאן). וראה שם מה שכתב לבאר בטעם הדבר שאין דין אשה כדיון קטן שאכל פחות מכדי שביעה, שלגבי כתב המשניב להלן (ס"ק ז) להחמיר בדבר.

[ביה"ל ד"ה ומוציאות]

היט גנון שאָמרו בְּרִית וְתוֹרָה⁽⁴⁾.

(4) והחזו"א (א"ח סי' כח ס"ק ז) הקשה, שכיון שאינן חייבות בברית ותורה איך יוכלו להוציא את האנשים שחייבים, וצידד לבאר, שכיון שמן הדין גם מי שלא אכל יכול להוציא את חברו, מצד דין ערבותו, ורק שצריך שהוא יהיה בר חיובא במצוה זו, לפיכך אם נשים חייבות בברכת המזון מהתורה יכולות הן לברך וגם לומר ברית ותורה עבור האנשים, וכל שכן לדעת הסוברים שברית ותורה אין מעכבין אלא מדרבנן [ראה בביה"ל לקמן סי' קפו ס"ג ד"ה מחזירין].

(1) וגר, כתב השו"ע הרב (סי"א) שהוא חייב בברכת המזון מדאורייתא, משום שנכנס לדת ישראל ונלוה עליהם ונטפל אליהם ונחשב כאחד מהם לכל המצוות הנהוגות בהם, וכיון שלישראל ניתנה הארץ למורשה, נתחייב גם הוא במצוה זו כאילו ניתנה הארץ גם לו. מה שאין כן בנשים שנחשבות כעם בפני עצמו. והגר"ח"פ שיינברג (חידושי בתרא) ביאר, שגר חייב בברכת המזון מדאורייתא, משום שאף הוא מצמצאיו של אברהם אבינו שהיה לו חלק בארץ [וראה במשניב לעיל (סי' נג ס"ק ג) שהביא כעין זה לענין אם גר יכול להיות שליח ציבור].

[משניב ס"ק ג]

נְקַטְנֵין דְּאִין מוֹצִיאֵת אֶת הַאֲחֵרִים שְׂאָכְלוּ קְדֵי שְׂבִיעָה⁽²⁾.

(2) ומבואר, שאף שיש ספק אם מחויבות הן מן התורה, מ"מ אינן יכולות להוציא את האנשים המחוייבים מן התורה בתורת ודאי. ואף שכתב לעיל (סי' קפד ס"ק ד) שמי שמברך ברכת המזון שנית מטעם ספק, מוציא אחרים שאכלו כדי שביעה המחוייבים בברכת המזון בתורת ודאי, ביאר הגר"ח"פ שיינברג (חידושי בתרא) ששם יש חיוב ודאי והספק הוא אם נפטר, מה שאין כן כאן שעצם החיוב הוא בספק.